

Rola drobnych gospodarstw rolnych w rozwoju usług agroturystycznych

The role of small farms in the development of agritourism services

Arkadiusz Niedziółka

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Streszczenie. Na przeważającym obszarze Małopolski rolnicy nie są w stanie prowadzić produkcji rolniczej na dużą skalę, nie produkują na rynek, a zazwyczaj tylko na zaspokojenie podstawowych potrzeb żywnościowych rodziny. Zdecydowana większość tych rolników to właściciele drobnych gospodarstw rolnych, zmuszeni do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodu. Jednym z nich stała się agroturystyka z racji odpowiednich walorów przyrodniczych i kulturowych, jakimi cechują się obszary wiejskie województwa małopolskiego. W pracy oceniono rozwój usług agroturystycznych w dwóch atrakcyjnych turystycznie gminach powiatu nowotarskiego: Czorsztyn i Łapsze Niżne. Są to gminy położone nad sztucznym zbiornikiem wodnym, zwanym Jeziorem Czorsztyńskim, utworzonym w celu przeciwdziałania powodziom, produkcji energii elektrycznej, wyrównywania przepływów Wisły oraz zaopatrzenia w wodę okolicznych miejscowości. Zbiornik pełni też ważne funkcje rekreacyjno-wypoczynkowe. Przedstawiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród rolników zajmujących się agroturystyką w obydwu gminach. Zaprezentowano skalę działalności agroturystycznej badanych usługodawców, najważniejsze czynniki jej rozwoju oraz różnorodność świadczonych turystom usług rekreacyjnych. Wskazano także na rolę zwierząt gospodarskich w prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych.

Słowa kluczowe: agroturystyka • usługi rekreacyjne • gospodarstwo • stowarzyszenie agroturystyczne • gmina

Abstract. In the major part of the Małopolskie Voivodeship, farmers are unable to run agricultural production on a large scale and they produce not for the market but generally for satisfying the basic food needs of their families. Most farmers own small agricultural holdings and therefore are forced to seek additional sources of income. Some of the farmers earn additional income from agritourism, taking advantage of the great natural and cultural values of the Voivodeship's rural areas (natural beauty

of the varied landscape, rich cultural and historical heritage). The study evaluated the development of agritourism services in two districts of the Nowy Targ County, being attractive to tourists: Czorsztyn and Łapsze Niżne. The districts are located by an artificial water reservoir, called Czorsztyńskie Lake, serving many functions, such as flood prevention, electric power generation, flow compensation in the Wisła River, or provision of water to the neighbouring localities. The reservoir fulfils also an important relaxation and recreational function. The article presents the results of a questionnaire-based survey carried out among farmers engaged in agritourism in the two districts. The main focus is on the scale of the agritourism activity of the respondents, the most important factors in its development, and the broad range of recreational services provided to tourists. Attention is also given to the role of livestock in running agritourism activity.

Keywords: agritourism • recreational services • farm • agritourism association • district (*gmina*)

Wstęp

Nad sztucznym zbiornikiem wodnym, zwanym Jeziorem Czorsztyńskim, od chwili jego powstania w 1997 r. prężnie rozwija się turystyka wiejska i różne formy rekreacji. Turystom oferuje się usługi noclegowe w różnych obiektach, takich jak hotele, motele, gospodarstwa agroturystyczne, pensjonaty czy domy wczasowe. Mogą również nocować na kempingach i polach biwakowych.

Oprócz typowego biernego wypoczynku wczasowicze mają do wyboru różne formy turystyki. Atrakcyjne walory przyrodnicze (rozmaitość form terenu, różnorodność flory i fauny, malowniczość krajobrazu) i bogate dziedzictwo kulturowo-historyczne regionu (liczne zabytki architektury, folklor góralski) pozwalają na rozwój turystyki krajoznawczej, ekoturystyki i turystyki kulturowej. Te dwie pierwsze formy turystyki wiążą się szczególnie z podziwianiem Pienin i Gorców. Turystyka kulturowa dotyczy m.in. zwiedzania charakterystycznych murowanych kościołów na polskim Spiszu oraz zamku Dunajec w Niedzicy i ruin zamku w Czorsztyńcu. Nad Jeziorem Czorsztyńskim bardzo popularne są różne formy turystyki kwalifikowanej. Wytyczono tu szlaki umożliwiające uprawianie turystyki pieszej i rowerowej, ponadto w pobliżu znajdują się wyciągi narciarskie. We wsi Kluszkowce należącej do gminy Czorsztyn funkcjonuje znany ośrodek narciarski „Czorsztyn-Ski”, a w Niedzicy na terenie gminy Łapsze Niżne działa ośrodek rekreacyjny „Polana Sosny” z trzema wyciągami orczykowymi. Na Jeziorze Czorsztyńskim można uprawiać turystykę kajakową i żeglarską.

Do najbardziej popularnych form turystyki wiejskiej zarówno w gminie Czorsztyn, jak i Łapsze Niżne należy agroturystyka. Ten rodzaj turystyki wiąże się z obiektem noclegowym, jakim jest gospodarstwo agroturystyczne, w którym właściciele świadczą swoim gościom usługi noclegowe, często także gastronomiczne. Nie mogąc osiągać odpowiednich dochodów z rolnictwa, rolnicy w okolicach Jeziora Czorsztyńskiego od lat oferują turystom usługi agroturystyczne. Dzięki temu mają możliwość uzyskania dodatkowego dochodu, który w okresie letnim staje się niekiedy podstawowym źródłem utrzymania ich rodzin.

Głównym celem pracy było określenie roli drobnych gospodarstw rolnych z dwóch gmin powiatu nowotarskiego: Czorsztyn i Łąpsze Niżne w rozwoju usług agroturystycznych. Cele pośrednie dotyczyły identyfikacji najważniejszych uwarunkowań rozwoju agroturystyki w badanym regionie, a także ustalenia skali działalności agroturystycznej oraz roli zwierząt gospodarskich w prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych.

Materiał i metody

Aby zrealizować postawiony cel główny i cele pośrednie, wiosną 2013 r. przeprowadzono ankietę wśród właścicieli gospodarstw agroturystycznych w dwu gminach: Czorsztyn i Łąpsze Niżne. W pierwszej z nich ankietowano 21 rolników wynajmujących pokoje gościnne turystom, a w drugiej – 20 takich osób. Ankieta zawierała zarówno pytania otwarte, jak i zamknięte.

W ramach badań podjęto następujące zagadnienia:

- charakterystyka działalności agroturystycznej,
- identyfikacja najważniejszych czynników determinujących rozwój usług agroturystycznych oraz określenie znaczenia tych czynników,
- określenie stanu żywego inwentarza w badanych gospodarstwach oraz roli zwierząt gospodarskich w prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych,
- identyfikacja rodzajów usług rekreacyjnych oferowanych turystom.

W opracowaniu wykorzystano metodę opisową, metodę porównawczą oraz zestawienia tabelaryczne.

Podobieństwa i różnice między gospodarstwem agroturystycznym a gospodarstwem rolnym

Gospodarstwo agroturystyczne różni się od rolnego zasadami prowadzenia i metodami zarządzania, a nierzadko także strukturą produkcji. Różnice dotyczą głównie wykorzystania ziemi, intensywności produkcji, zarządzania zasobami pracy oraz ochrony środowiska (Sznajder i Przezbórska, 2006).

Aby zarządzać gospodarstwem agroturystycznym w prawidłowy sposób, należy właściwie rozumieć istotę pojęcia samej agroturystyki traktowanej jako zjawisko społeczno-gospodarcze (Jalinik, 2002). Z jednej strony bowiem usługi agroturystyczne sprzyjają poszerzaniu kontaktów społecznych, postępowi kulturalnemu, integracji środowiska wiejskiego. Z drugiej strony agroturystyka ma duże znaczenie ekonomiczne dla rolnika i jego rodziny, gdyż może zapewnić:

- aktywizację przedsiębiorczości ludności wiejskiej,
- dodatkowy dochód w gospodarstwie,
- postęp w hodowli, produkcji rolnej i ogrodniczej,

- dodatkowe miejsca pracy,
- różnicowanie gospodarki,
- poprawę wskaźników wykorzystania powierzchni mieszkalnej i gospodarczej,
- wspieranie lokalnych usług i przetwórstwa,
- inwestycje – rozbudowę infrastruktury (Młynarczyk, 2002).

Skutki ekonomiczne wiążą się z tym, że agroturystyka jako forma dodatkowej działalności rolnika stanowi źródło dochodu dla oferentów usług turystycznych (Balińska i Sikorska-Wollak, 2009). Samemu wiejskiemu usługodawcy przynosi bezpośrednie dochody z tytułu wynajmowania pokoi gościnnych turystom, niekiedy także ze świadczenia im usług gastronomicznych.

Na korzyści wynikające z rozwoju agroturystyki dla wsi i gminy zwrócił uwagę Knecht (2009), jako najważniejsze wymieniając:

- polepszenie sytuacji dochodowej mieszkańców wsi, gminy czy regionu,
- poprawę infrastruktury wiejskiej (przez budowę wodociągów, kanalizacji, dróg, zakładanie sieci telefonicznej, tworzenie boisk sportowych itp.),
- zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi (np. tradycji, obyczajów, sztuki regionalnej), a w wielu przypadkach jego odrodzenie,
- powstrzymanie migracji ludności wiejskiej do miasta z jednoczesnym odchodzeniem jej od rolnictwa,
- promocję regionu sprzyjającą przyciągnięciu inwestorów, co niesie ze sobą nowe miejsca pracy i przyczynia się do dalszego rozwoju regionu,
- estetyzację regionu,
- integrację środowiska wiejskiego.

Biorąc pod uwagę metody zarządzania stosowane zarówno w gospodarstwie rolnym, jak i w działalności agroturystycznej, warto zastanowić się nad relacją między bezpośrednią produkcją rolniczą a usługami agroturystycznymi. W opinii cytowanych już Sznajdera i Przezbórskiej (2006), mogą to być relacje komplementarne, suplementarne, konkurencyjne, a nawet antagonistyczne.

Związek komplementarny polega na tym, że dział rolniczy i dział turystyczny stanowią strukturalną całość, a wzrost znaczenia jednego z nich powoduje także zwiększenie się znaczenia drugiego działu, i odwrotnie. Można to zaobserwować w drobnych gospodarstwach rolnych: jeżeli rolnik przyjmuje więcej gości, to potrzebuje relatywnie więcej produktów rolniczych, które mógłby przeznaczyć na ich żywienie. Ponadto turyści wypoczywający w gospodarstwach agroturystycznych nierzadko kupują produkty, których rolnicy nie mogliby sprzedać.

Między produkcją rolniczą a agroturystyką może istnieć związek suplementarny wyrażający się w tym, że agroturystyka uzupełnia branżę rolniczą. Dotyczy to sytuacji, kiedy gospodarstwo może uruchomić dodatkowe zasoby, które do tej pory nie były wykorzystywane.

Działalność agroturystyczna bywa również konkurencyjna w stosunku do niektórych działów rolniczych. Zdarza się tak na przykład w sytuacji, gdy rolnik uprawiający

daną roślinę z przeznaczeniem na sprzedaż zamierza założyć gospodarstwo agroturystyczne. Wówczas musi część obszaru ziemi wyłączyć z produkcji rolniczej i przeznaczyć na potrzeby agroturystyki (Sznajder i Przezbórska, 2006).

Układ antagonistyczny między agroturystyką a produkcją rolniczą występuje wtedy, gdy jedna działalność wyklucza drugą. Byłoby tak na przykład w przypadku chowu trzody chlewnej w gospodarstwie agroturystycznym. Przebywanie turystów w pobliżu dużych ferm świń jest w zasadzie wykluczone (Sznajder i Przezbórska, 2006).

Charakterystyka rolnictwa w gminach Czorsztyn i Łapsze Niżne

Gminy wiejskie Czorsztyn i Łapsze Niżne, położone nad Jeziorem Czorsztyńskim, są typowymi gminami o profilu turystyczno-wypoczynkowym. Mają wspaniałe walory krajobrazowe, zabytki architektury, ciekawe dziedzictwo kulturowo-historyczne i długie tradycje w przyjmowaniu turystów. Istotnym czynnikiem rozwoju turystyki na ich obszarze jest także odpowiednia infrastruktura turystyczna składająca się z bazy noclegowej, zakładów gastronomicznych oraz bazy towarzyszącej (rekreacyjnej).

W lokalnej gospodarce występuje ponadto sektor rolniczy, ale jest on słaby i obejmuje przeważnie małe rodzinne gospodarstwa rolne. Ogółem w gminie Czorsztyn w 2005 r. było 1170 gospodarstw rolnych (w większości indywidualnych). Wśród nich dominowały podmioty małe; powierzchnia gospodarstwa średnio wynosiła tylko 1,8 ha. Brak scalenia użytków rolnych powodował silne rozdrobnienie gospodarstw – składały się one z kilku, a nawet kilkudziesięciu parcel (od 8 do 30). Duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych oraz niekorzystne ukształtowanie terenu to przyczyny słabości rolnictwa. Najwięcej w gminie było gospodarstw niezapewniających utrzymania ich właścicielom, mających od 1 do 2 ha użytków rolnych (437 gospodarstw) lub poniżej 1 ha UR (405 gospodarstw). Mniej liczna była grupa gospodarstw posiadających od 2 do 5 ha UR (304 podmioty). Zaledwie w 23 gospodarstwach powierzchnia użytków rolnych wynosiła między 5 a 10 ha, a tylko jedno gospodarstwo miało 10 ha UR (*Strategia rozwoju...*, 2005). W gminie Łapsze Niżne w 2014 r. znajdowało się ponad 1578 indywidualnych gospodarstw rolnych. Średnia powierzchnia gospodarstwa była znacznie większa niż w gminie Czorsztyn, ale i tak mała, bo wynosiła 3,7 ha UR (*Strategia rozwoju...*, 2014).

W strukturze użytkowania gruntów na terenie gminy Czorsztyn w 2005 r., kiedy to zatwierdzono strategię jej rozwoju, dominowały lasy i grunty leśne, które zajmowały 46,1% powierzchni gminy, oraz użytki rolne – 34,5%. Pozostałe grunty stanowiły 19,4% powierzchni gminy (tab. 1).

Strukturę zagospodarowania gruntów indywidualnych gospodarstw rolnych w gminie Łapsze Niżne przedstawiono w tabeli 2. W 2014 r. dwie trzecie ogólnej powierzchni gruntów w tych gospodarstwach zajmowały użytki rolne, w tym głównie łąki i pastwiska (56,05% gruntów), znaczący udział miały też lasy i grunty leśne (22,03%).

Dominującym kierunkiem produkcji zwierzęcej w gminie Łapsze Niżne jest hodowla drobiu oraz bydła. Produkcja roślinna skupia się głównie na uprawach roślin

zbożowych i okopowych. Powierzchnia upraw zbóż w gminie w 2014 r. wynosiła 359,45 ha, a powierzchnia upraw ziemniaków – 145,29 ha. Uprawy roślinne zajmowały powierzchnię 526,84 ha, co stanowiło 11,8% ogólnego areału użytków rolnych (*Strategia rozwoju...*, 2014).

Tabela 1. Użytkowanie gruntów w gminie Czorsztyn (2005 r.)

Table 1. Land use in the Czorsztyn District (year 2005)

Wyszczególnienie Item	Gmina ogółem District total	Indywidualne gospodarstwa rolne Private agricultural farms	Pozostałe gospodarstwa rolne Other agricultural farms
Grunty ogółem (ha) Total land (ha)	6172	4274	1898
Użytki rolne (ha), w tym: Agricultural land (ha), of that:	2126	1936	190
Grunty orne (ha) Arable land (ha)	957	878	79
Sady (ha) Orchards (ha)	11	10	1
Łąki (ha) Meadows (ha)	1008	946	62
Pastwiska trwałe (ha) Permanent pastures (ha)	150	102	48
Lasy i grunty leśne (ha) Forests and forest land (ha)	2848	1946	902
Pozostałe grunty* (ha) Other land* (ha)	1198	392	806

* grunty pod zabudowaniami, pod podwórzami, drogi, wody, inne grunty użytkowane oraz nieużytki

* land under buildings, under yards, roads, waters, other land used and barren

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Strategia rozwoju gminy Czorsztyn...* (2005, s. 42)

Source: Author's study based on: *Strategia rozwoju gminy Czorsztyn...* [Development strategy of the Czorsztyn District...] (2005, p. 42)

Tabela 2. Struktura użytkowania gruntów w indywidualnych gospodarstwach rolnych w gminie Łapsze Niżne (2014 r.)**Table 2.** Land-use structure of private farms in the Łapsze Niżne District (year 2014)

Wyszczególnienie Item	Powierzchnia (ha) Area (ha)	% gruntów ogółem % of total land
Użytki rolne, w tym: Agricultural land, of that:	4465,40	75,25
Łąki i pastwiska Meadows and pastures	3325,28	56,05
Grunty pod zasiewami Land under crops	526,84	8,87
Grunty ugorowane Fallow land	71,39	1,20
Uprawy trwałe Permanent crops	0,80	0,01
Sady Orchards	0,80	0,01
Ogrody przydomowe Home gardens	3,51	0,06
Pozostałe użytki rolne Other agricultural land	536,79	9,05
Lasy i grunty leśne Forests and forest land	1306,96	22,03
Pozostałe grunty Other land	161,27	2,72
Grunty ogółem Total land	5933,63	100,00

Źródło: *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Łapsze Niżne...* (2014, s. 19)

Source: *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Łapsze Niżne...* [Socio-economic development strategy of the Łapsze Niżne District...] (2014, p. 19)

Rozwój agroturystyki w powiecie nowotarskim

Pod względem poziomu rozwoju gospodarstw agroturystycznych powiat nowotarski plasuje się w ścisłej czołówce powiatów województwa małopolskiego. Według danych Instytutu Turystyki, w 2007 r. w powiecie tym funkcjonowało najwięcej takich gospodarstw – 387, z łączną ofertą prawie 5 tys. miejsc noclegowych. Niewiele mniejsza liczba rolników (365) zajmowała się agroturystyką w powiecie tatrzańskim, natomiast

trzeci z kolei powiat nowosądecki miał aż o 211 gospodarstw agroturystycznych mniej niż nowotarski¹.

Na obszarze powiatu nowotarskiego w 2007 r. zdecydowanie najwięcej gospodarstw agroturystycznych było w gminie Czorsztyn – 165. Na drugim miejscu znajdowała się gmina Krościenko n. Dunajcem, w której działały 54 gospodarstwa agroturystyczne, a na kolejnym – gmina Łapsze Niżne posiadająca 49 takich podmiotów. Żadnego gospodarstwa agroturystycznego nie miała tylko gmina Szczawnica (tab. 3).

Tabela 3. Gospodarstwa agroturystyczne (w tym całoroczne) i miejsca noclegowe w gminach powiatu nowotarskiego (2007 r.)

Table 3. Agritourism farms (including those operating all-year-round) and accommodation capacity of districts in the Nowy Targ County (year 2007)

Gmina District	Liczba gospodarstw Number of farms	% obiektów całorocznych % all-year-round operating farms	Liczba miejsc noclegowych Number of bed-places
Czarny Dunajec	37	100,0	402
Czorsztyn	165	72,7	1850
Jabłonka	15	73,3	190
Krościenko n. Dunajcem	54	44,4	711
Lipnica Wielka	8	100,0	66
Łapsze Niżne	49	95,9	614
Nowy Targ	8	100,0	96
Ochotnica Dolna	8	100,0	120
Raba Wyżna	13	100,0	100
Rabka Zdrój	13	30,7	177
Spytkowice	6	100,0	71
Szaflary	11	100,0	485
Razem / Total	387	84,75	4882

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Instytutu Turystyki (pobrane z: <http://www.intur.com.pl/bazy/kwatery/kw2.php?w1=12&zestaw=agroturystyka>)

Source: Author's study based on the data from the Institute of Tourism (retrieved from: <http://www.intur.com.pl/bazy/kwatery/kw2.php?w1=12&zestaw=agroturystyka>)

Większość gospodarstw agroturystycznych w powiecie nowotarskim to podmioty dysponujące areałem użytków rolnych do 5 ha. Są to drobne gospodarstwa rolne, których właściciele postanowili uruchomić działalność agroturystyczną. Niektórzy

¹ <http://www.intur.com.pl/bazy/kwatery/kw2.php?w1=12&zestaw=agroturystyka>

z nich poza usługami noclegowymi świadczą gościom usługi gastronomiczne w różnej formie. Aby uatrakcyjnić wczasowiczom wolny czas, oferują także rozmaite usługi rekreacyjne.

Badania ankietowe przeprowadzone między styczniem a marcem 2013 r. w urzędach gmin należących do powiatu nowotarskiego pozwoliły określić zmiany liczby gospodarstw agroturystycznych w okresie między 2007 a 2013 r. Po sześciu latach na pozycji lidera pod względem liczby rolników zajmujących się agroturystyką utrzymała się gmina Czorsztyn, a na drugim miejscu pozostała gmina Krościenko n. Dunajcem. We wspomnianych badaniach uzyskano również informacje na temat liczby usługodawców zrzeszonych w stowarzyszeniach agroturystycznych. Największy odsetek gospodarstw (59%) należących do tych organizacji odnotowano w gminie Czarny Dunajec (tab. 4).

Tabela 4. Gospodarstwa agroturystyczne (w tym zrzeszone w stowarzyszeniach agroturystycznych) w gminach powiatu nowotarskiego (2013 r.)

Tabela 4. Agritourism farms (including those associated in agritourism associations) of districts in the Nowy Targ County (year 2013)

Gmina District	Liczba gospodarstw Number of farms	
	Ogółem Total	Zrzeszonych w stowarzyszeniach agroturystycznych Members of agritourism associations
Czarny Dunajec	54	32
Czorsztyn	180	11
Jabłonka	20	–
Krościenko n. Dunajcem	93	15
Lipnica Wielka	12	12
Łapsze Niżne	72	11
Nowy Targ	21	–
Ochotnica Dolna	27	–
Raba Wyżna	25	–
Rabka Zdrój	13	–
Spytkowice	6	6
Szaflary	21	–
Szczawnica	8	–
Razem / Total	552	87

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Zdecydowanie najwięcej gospodarstw agroturystycznych znajduje się w czterech gminach: Czorsztyn, Krościenko n. Dunajcem, Łapsze Niżne i Czarny Dunajec (tab. 4). Łącznie na ich obszarze aż 399 osób oferuje turystom pokoje gościnne w swoich gospodarstwach rolnych. Stanowi to 72% wszystkich gospodarstw agroturystycznych funkcjonujących w powiecie nowotarskim. Tylko 15% ogółu tych obiektów jest zrzeszone w stowarzyszeniach agroturystycznych.

Wyniki badań ankietowych

Aby określić stan oraz najważniejsze czynniki rozwoju agroturystyki w gminie Czorsztyn, przeprowadzono ankietę wśród 21 właścicieli gospodarstw agroturystycznych (15 kobiet i 6 mężczyzn). Większość z nich, bo 17 usługodawców, zajmuje się agroturystyką od ponad pięciu lat, 3 rolników prowadzi działalność agroturystyczną od lat trzech, a jeden – od roku.

Jako dodatkowe źródło utrzymania, oprócz obsługi gości i turystów, 6 osób wymieniło działalność rolniczą, a 3 osoby – stałą pracę zarobkową poza gospodarstwem. Dla 15 rolników najważniejsze źródło dochodu stanowi agroturystyka, dla czterech – działalność rolnicza, a dla dwóch – stała praca zarobkowa.

Pytani o motyw wyłożenia gospodarstwa agroturystycznego, ankietowani mogli wybrać do trzech odpowiedzi. Najczęściej wskazywali na możliwość uzyskania dodatkowego dochodu (20 wskazań) i położenie gospodarstwa w atrakcyjnym turystycznie regionie (18 odpowiedzi). Dla 13 badanych motywem była także chęć wykorzystania wolnych zasobów mieszkaniowych, trzech wskazało na brak możliwości podjęcia pracy zawodowej, a jedna osoba – na namowy sąsiadów.

Badane gospodarstwa oferują łącznie 336 miejsc noclegowych w 121 pokojach. Ogółem najwięcej jest pokoi dwuosobowych – 52. Liczba pokoi trzyosobowych i czterosobowych wynosi odpowiednio 38 i 29, a jednoosobowych – tylko 2.

Większość, bo 15 respondentów, świadczy usługi agroturystyczne w pięciu pokojach. Wiąże się to ze zwolnieniem z opłacania podatku dochodowego od osób fizycznych, jeśli chodzi o usługi noclegowe i gastronomiczne. Pięciu usługodawców ma 8 pokoi, a jeden rolnik posiada ich 6.

Wszystkie badane podmioty świadczą swoim gościom usługi żywieniowe. Niepełne wyżywienie (śniadania i obiadowe kolacje) oferuje turystom 10 gospodarstw, możliwość samodzielnego przyrządzania posiłków – 6 podmiotów, pełne wyżywienie mają w ofercie 3 gospodarstwa, a obiadowe kolacje – tylko 2.

Goście mogą wypoczywać w pomieszczeniach na terenie domu lub w ogrodzie, a w wolnym czasie korzystać z różnorodnego wyposażenia (tab. 5). We wszystkich gospodarstwach agroturystycznych gościom oferowane są różne usługi rekreacyjne (tab. 6).

Właściciele wszystkich badanych gospodarstw agroturystycznych w gminie Czorsztyn utrzymują zwierzęta gospodarskie różnych gatunków (tab. 7). Dwunastu właścicieli wykorzystuje swoje zwierzęta gospodarskie do rozwoju usług i oferowania atrakcji agroturystycznych. Turyści mogą obserwować i dokarmiać zwierzęta, a w kilku przypadkach również doić krowy.

Tabela 5. Pomieszczenia i wyposażenie dla turystów w badanych gospodarstwach agroturystycznych w gminie Czorsztyn**Table 5.** Rooms and equipment for tourists on agritourism farms studied in the Czorsztyn District

Rodzaj pomieszczenia lub wyposażenia Type of room or equipment	Liczba gospodarstw Number of farms
Altana/Meble ogrodowe / Arbor/Garden furniture	21
Balkon / Balcony	19
Jadalnia / Dining room	14
Plac zabaw dla dzieci / Playground	8
Basen lub brodzik / Swimming-pool or paddling pool	5
Boisko do gier / Ball-games	6
Bilard / Billiards	4
Oddzielna sala telewizyjna / Separate TV room	4

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Tabela 6. Usługi rekreacyjne oferowane w badanych gospodarstwach agroturystycznych w gminie Czorsztyn**Table 6.** Recreational services on agritourism farms studied the Czorsztyn District

Rodzaj usługi Type of service	Liczba Gospodarstw Number of farms
Organizacja ognisk i grillowania Organisation of bonfires and barbecues	21
Zapewnianie możliwości uczestniczenia w pracach gospodarskich Provision of opportunities to participate in the work on the farm	18
Organizacja kuligów / Organisation of sleigh rides	17
Świadczenie usług przewodnickich po okolicy Provision of guide services in the area	17
Nauka przyrządzania potraw regionalnych Provision of regional cuisine training	15
Przejazdy bryczką / Provision of carriage rides	7
Wypożyczanie sprzętu sportowo-rekreacyjnego Rental of sports and recreational equipment	4
Zapewnianie możliwości korzystania z basenu Provision of access to a swimming-pool	2
Nauka rękodzielnictwa / Provision of handicraft training	1

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Tabela 7. Zwierzęta gospodarskie w badanych gospodarstwach agroturystycznych w gminie Czorsztyn**Table 7.** Livestock on agritourism farms studied in the Czorsztyn District

Gospodarstwo Farm	Gatunek i liczba zwierząt Species and number of animals
1	Kilkanaście kur, kilka kaczek / A dozen hens, some ducks
2	15 kur, 10 kaczek / 15 hens, 10 ducks
3	20 kur / 20 hens
4	8 kaczek / 8 ducks
5	15 kur, 5 krów / 15 hens, 5 cows
6	25 kur, 10 królików / 25 hens, 10 rabbits
7	10 królików, 2 krowy / 10 rabbits, 2 cows
8	Krowy, owce, kury i kaczki / Cows, sheep, hens and ducks
9	15 kur, 11 krów, 8 kaczek, 5 królików / 15 hens, 11 cows, 8 ducks, 5 rabbits
10	2 krowy / 2 cows
11	15 kur, 11 krów, 8 kaczek, 5 królików 15 hens, 11 cows, 8 ducks, 5 rabbits
12	20 kur / 20 hens
13	7 kaczek, 3 krowy / 7 ducks, 4 cows
14	12 kur, 5 krów / 12 hens, 5 cows
15	20 królików, 20 kur, 10 kaczek, 6 indyków, 2 owce 20 rabbits, 20 hens, 10 ducks, 6 turkeys, 2 sheep
16	10 królików / 10 rabbits
17	Kilkanaście kur / A dozen hens
18	20 kur, 10 kaczek / 20 hens, 10 ducks
19	2 krowy / 2 cows
20	30 kur, 5 krów, 5 kaczek / 30 hens, 5 cows, 5 ducks
21	2 krowy / 2 cows

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Następne pytanie dotyczyło wsparcia agroturystyki przez różne instytucje w przeszłości. Pięciu badanych otrzymało pomoc w działalności promocyjnej ze strony stowarzyszenia agroturystycznego. W czterech przypadkach usługodawcy uzyskali wsparcie z ośrodka doradztwa rolniczego w zakresie procedur dotyczących współfinansowania agroturystyki ze środków unijnych.

Wszyscy ankietowani reklamują swoje usługi agroturystyczne w Internecie na oficjalnej stronie gminy Czorsztyn. Osoby należące do stowarzyszeń agroturystycznych promują ponadto agroturystykę na portalach internetowych tych organizacji. Ośmiu rolników, w tym sześciu zrzeszonych w stowarzyszeniach, bierze również udział w giełdach i targach turystycznych.

Do badanych obiektów najczęściej przyjeżdżają rodziny z dziećmi, na co wskazałi wszyscy badani. Siedmiu z nich zaznaczyło dodatkowo, że przebywają u nich pojedynczy wczasowicze, a pięciu wskazało na grupy młodzieżowe. Ośmiu gospodarzy gościło do tej pory cudzoziemców. Byli to głównie turyści z Niemiec, Anglii i Francji, ale zdarzali się też wczasowicze z Hiszpanii, Włoch i Belgii.

W gminie Czorsztyn do stowarzyszeń agroturystycznych należy 11 rolników. Pięciu z nich to członkowie Góralskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego z siedzibą w Maniowach, a sześciu – Stowarzyszenia Turystyki i Agroturystyki Ziemi Górskich z siedzibą w Nowym Sączu.

Siedemnastu usługodawców współpracuje z właścicielami innych gospodarstw agroturystycznych. Kooperacja dotyczy głównie wymiany turystów, polegającej na poleceniu cudzych obiektów w sytuacji braku wolnych miejsc we własnym gospodarstwie. Respondenci dodają, że ważna jest także współpraca w zakresie organizacji wyjazdów na targi i giełdy turystyczne oraz wypożyczania sobie nawzajem sprzętu sportowo-rekreacyjnego.

Za instytucję najbardziej wspierającą usługi agroturystyczne prawie połowa badanych uważa samorząd gminny. Wspomaga on rolników zarówno bezpośrednio – w działalności promocyjnej, jak i pośrednio – poprzez organizację różnych imprez kulturalnych. Ośmiu respondentów stwierdziło, że agroturystykę w największym stopniu wspiera stowarzyszenie agroturystyczne.

Pytani o trzy najważniejsze czynniki rozwoju agroturystyki w gminie Czorsztyn, wszyscy ankietowani wymienili przyrodniczo-krajobrazowe walory regionu. Szesnastu badanych wskazało na współpracę usługodawców między sobą, a trzynastu – na odpowiednią promocję agroturystyki.

Ostatnie pytanie ankietowe dotyczyło największych barier w rozwoju usług agroturystycznych. Odpowiedział na nie co trzeci respondent. Większość z nich nie widzi żadnych przeszkód w rozwoju agroturystyki w gminie. Wydaje się to oczywiste, ponieważ gmina Czorsztyn jest atrakcyjna zarówno ze względu na swe walory przyrodnicze (Jezioro Czorsztyńskie, góry, lasy), jak i specjalistyczne (wyciągi narciarskie, szlaki turystyki pieszej i rowerowej), posiada też odpowiednią infrastrukturę turystyczno-hotelarską (tab. 8).

W październiku 2013 r. w gminie Łąpsze Niżne przeprowadzono takie same badania ankietowe jak w gminie Czorsztyn. Objęto nimi 20 rolników zajmujących się agroturystyką (13 kobiet i 7 mężczyzn). Jedenaście osób świadczy usługi agroturystyczne od ponad pięciu lat, sześć osób – w okresie od dwóch do pięciu lat, dwie osoby prowadzą gospodarstwo agroturystyczne od dwóch lat, a jedna osoba – od roku.

Większość badanych (16 osób) jako źródło utrzymania, obok obsługi turystów, wymieniła także gospodarstwo rolne. Ośmiu respondentów wskazało dodatkowo na świadczenia społeczne, sześciu – na stałą pracę zarobkową poza gospodarstwem, a pięciu – na własną działalność gospodarczą.

Tabela 8. Bariery w rozwoju agroturystyki w gminie Czorsztyn według ankietowanych
Table 8. Barriers to the development of agritourism in the Czorsztyn District according to the respondents

Gospodarstwo / Farm	Przeszkoda / Barrier
1	Zły stan drogi dojazdowej (trzeba ją naprawić) Poor condition of the access road (repair is needed)
2	Brak wsparcia ze strony gminy Lack of support from district authorities
3	Brak wsparcia ze strony gminy Lack of support from district authorities
4	Słaba promocja agroturystyki Poor promotion of agritourism
5	Mało obiektów rekreacyjnych Inadequate recreational facilities
6	Braki w infrastrukturze technicznej Deficiencies in the technical infrastructure
7	Słaba promocja agroturystyki przez gminę Poor promotion of agritourism by district authorities

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Za najważniejsze źródło dochodu dziewięciu ankietowanych uznało świadczenia społeczne, sześciu – stałą pracę zarobkową poza gospodarstwem, a czterech – inną działalność gospodarczą.

Większość respondentów stwierdziła, że motywem uruchomienia działalności agroturystycznej była chęć uzyskania dodatkowego dochodu (17 wskazań) oraz lokalizacja ich gospodarstwa w atrakcyjnym turystycznie regionie (16 wskazań). Na namowy sąsiadów wskazało ośmiu usługodawców, na wykorzystanie wolnych zasobów mieszkaniowych – czterech, a na brak możliwości podjęcia pracy zawodowej – tylko dwóch.

Podobnie jak usługodawcy z gminy Czorsztyn, właściciele gospodarstw agroturystycznych w gminie Łapsze Niżne najczęściej oferują turystom pokoje gościnne. Taką formę usług noclegowych świadczy 16 rolników, z których jeden oferuje gościom ponadto pole namiotowe, a jeden – pole namiotowe oraz dodatkowo inny dom wynajmowany w całości. Wśród pozostałych 4 osób są dwie, które wynajmują wczasowiczom wyłącznie całe domy, jedna osoba posiadająca tylko pole namiotowe i jeden usługodawca wynajmujący jedynie całe mieszkanie.

Dwunastu rolników, z racji posiadania nie więcej niż pięciu pokoi, nie płaci podatku dochodowego. Czterech usługodawców ma od sześciu do dziesięciu pokoi, a czterech – ponad 10 pokoi.

W ogólnej bazie noclegowej badanych obiektów w gminie Łapsze Niżne najwięcej jest pokoi dwuosobowych – 58, nieco mniej – 42 – trzyosobowych. Łączna liczba miejsc noclegowych w badanych gospodarstwach agroturystycznych wynosi 317 (tab. 9).

Tabela 9. Pokoje przeznaczone dla turystów w badanych gospodarstwach agroturystycznych w gminie Łąpsze Niżne**Table 9.** Rooms for tourists on agritourism farms studied in the Łąpsze Niżne District

Rodzaj pokoju Type of room	Łączna liczba pokoi we wszystkich gospodarstwach Total number of rooms on all farms	Łączna liczba miejsc noclegowych w pokojach Total number of bed-places in rooms
Jednoosobowy / Single	11	11
Dwuosobowy / Double	58	116
Trzyosobowy / Triple	42	126
Czterooosobowy / Quadruple	16	64
Razem / Total	127	317

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

W 12 obiektach nie świadczy się turystom usług żywieniowych. W pozostałych 8 gospodarstwach jest oferowane wyżywienie. W czterech przypadkach są to śniadania i obiadowe kolacje, w dwóch – tylko śniadania. Jedno gospodarstwo agroturystyczne oferuje śniadania i obiady, a jedno – śniadania i grillowanie.

Obok podstawowych usług agroturystycznych ankietowani właściciele gospodarstw oferują wczasowiczom różne pomieszczenia do wypoczynku oraz miejsca do spędzania wolnego czasu (tab. 10). Podobnie jak w gminie Czorsztyn, wszyscy usługodawcy agroturystyczni w gminie Łąpsze Niżne oddają do dyspozycji turystów altany i meble ogrodowe, a najczęściej spotykaną usługą rekreacyjną jest organizowanie swoim gościom ognisk i grillowania (tab. 11).

W 7 gospodarstwach agroturystycznych w gminie Łąpsze Niżne nie ma żadnych zwierząt gospodarskich. W pozostałych 13 obiektach jest utrzymywany żywy inwentarz (tab. 12). Tylko dwóch usługodawców nie wykorzystuje zwierząt w działalności agroturystycznej. W jedenastu gospodarstwach atrakcją dla gości, głównie dzieci, może być dokarmianie zwierząt.

Zaledwie czterech badanych rolników skorzystało w przeszłości ze wsparcia samorządu gminnego w postaci organizacji szkoleń agroturystycznych. Inni usługodawcy do tej pory nie korzystali w działalności turystycznej z pomocy jakiegokolwiek podmiotu.

Ankietowani najczęściej promują swoje usługi w Internecie (16 wskazań). Z tej grupy 9 osób stosuje dodatkową promocję w formie obniżek cen, a 7 rolników zamieszcza swoją ofertę w katalogach agroturystycznych. Jeden gospodarz wskazał, że promuje się przez „pocztę pantoflową”.

Tabela 10. Pomieszczenia i wyposażenie dla turystów w badanych gospodarstwach agroturystycznych w gminie Łąpsze Niżne

Table 10. Rooms and equipment for tourists on agritourism farms studied in the Łąpsze Niżne District

Rodzaj pomieszczenia lub wyposażenia Type of room or equipment	Liczba gospodarstw Number of farms
Altana/Meble ogrodowe / Arbor/Garden furniture	20
Plac zabaw dla dzieci / Playground	19
Balkon / Balcony	17
Jadalnia / Dining room	14
Boisko do gier / Sports field	12
Oddzielna sala telewizyjna / Separate TV room	6
Basen lub brodzik / Swimming pool or paddling pool	5
Taras / Terrace	5
Bilard / Billiards	4
Kort tenisowy / Tennis court	1

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Tabela 11. Usługi rekreacyjne oferowane w badanych gospodarstwach agroturystycznych w gminie Łąpsze Niżne

Table 11. Recreational services on agritourism farms studied in the Łąpsze Niżne District

Rodzaj usługi / Type of service	Liczba gospodarstw Number of farms
Organizacja ognisk i grillowania Organisation of bonfires and barbecues	19
Organizacja kuligów / Organisation of sleigh rides	17
Przejazdy bryczką / Provision of carriage rides	6
Zapewnianie możliwości uczestniczenia w pracach gospodarskich (karmienie zwierząt gospodarskich – 3, prace polowe – 1) Provision of opportunities to participate in the work on the farm (feeding livestock – 3, field work – 1)	3
Wypożyczanie sprzętu sportowo-rekreacyjnego (rowery – 2, narty – 2) Rental of sports and recreational equipment (bikes – 2, skis – 2)	3
Nauka przyrządzania potraw regionalnych Provision of regional cuisine training	2
Nauka jazdy konnej / Provision of horse-riding training	2
Nauka rękodzielnictwa (haftowanie – 1, rzeźbienie – 1) Provision of handicraft training (embroidery – 1, carving – 1)	2

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Tabela 12. Zwierzęta gospodarskie w badanych gospodarstwach agroturystycznych w gminie Łapsze Niżne**Table 12.** Livestock on agritourism farms studied in the Łapsze Niżne District

Gospodarstwo Farm	Gatunek i liczba zwierząt Species and number of animals
1	Okolo 50 kur, 2 świnie About 50 hens, 2 pigs
2	4 krowy, 3 świnie, 1 koń, kury i barany 4 cows, 3 pigs, 1 horse, some hens and rams
3	1 koń, 1 byk, 1 krowa, 1 świnia, kury 1 horse, 1 bull, 1 cow, 1 pig, some hens
4	3 krowy, 2 kozy, 10 kur 3 cows, 2 goats, 10 hens
5	4 krowy, 2 konie, 150 kur, 10 świń 4 cows, 2 horses, 150 hens, 10 pigs
6	3 krowy, 5 baranów 3 cows, 5 rams
7	5 kur, 4 owce, 3 krowy 5 hens, 4 sheep, 3 cows
8	3 krowy, 2 konie, kury i owce 3 cows, 2 horses, some hens and sheep
9	4 konie 4 horses
10	Barany, kury, kaczki i gęsi Rams, hens, ducks and geese
11	Kozy Goats
12	7 kur, 1 krowa 7 hens, 1 cow
13	Kury, kaczki, gęsi i kozy Hens, ducks, geese and goats

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Określając grupy turystów najczęściej odwiedzających badane gospodarstwa agroturystyczne, najwięcej respondentów (18) wskazywało na rodziny. Po 8 wskazań przypadają na emerytów i osoby starsze oraz na pojedynczych wczasowiczów. Siedmiu badanych wskazało na grupy młodzieżowe, a pięciu – na turystów uprawiających sporty zimowe. Do czterech rolników często przyjeżdżają miłośnicy przyrody i ekolodzy, do trzech – turyści uprawiający pieszą turystykę górską. W jednym gospodarstwie agro-

turystycznym nierzadko goszczą osoby niepełnosprawne. Tylko do trzech badanych obiektów przyjeżdżają turyści z zagranicy. Właściciel jednego z nich gości u siebie turystów z Austrii, Anglii i Czech, drugiego – Niemców i Anglików, a trzeci gospodarz nie określił, z jakiego kraju przybywają do niego wczasowicze.

Żadne gospodarstwo agroturystyczne z gminy Łapsze Niżne nie jest zrzeszone w stowarzyszeniu agroturystycznym. Tylko jeden z usługodawców współpracuje z innymi właścicielami gospodarstw agroturystycznych – jeden poleca turystom obiekty drugiego, i vice versa.

Odpowiadając na pytanie o instytucję najbardziej wspierającą rozwój agroturystyki w gminie, aż 17 ankietowanych wymieniło władze lokalne. Dwie osoby wskazały na stowarzyszenie agroturystyczne, mimo że nie były jego członkami. Jeden raz wybór padł na Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Kolejne pytanie ankietowe dotyczyło najważniejszych czynników rozwoju agroturystyki w gminie. Można było zaznaczyć od jednej do trzech odpowiedzi. Najczęściej respondenci wybierali walory przyrodnicze (tab. 13).

Tabela 13. Najważniejsze czynniki rozwoju agroturystyki w gminie Łapsze Niżne w opinii ankietowanych

Table 13. Key factors in the development of agritourism in the Łapsze Niżne District according to the respondents

Czynnik rozwoju agroturystyki Factor in agritourism development	Liczba odpowiedzi Number of answers
Walory przyrodniczo-krajobrazowe Natural and landscape values	19
Walory kulturowe, dziedzictwo kulturowo-historyczne Cultural values, cultural and historical heritage	15
Wsparcie gminy Support from district authorities	7
Promocja agroturystyki w regionie Agritourism promotion in the region	6
Usługi rekreacyjne oferowane przez usługodawców Recreational services offered by service providers	4
Wsparcie ośrodka doradztwa rolniczego Support from an agricultural advisory centre	1
Wsparcie stowarzyszenia agroturystycznego Support from an agritourism association	1
Razem / Total	53

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Na koniec zapytano ankietowanych o najważniejsze czynniki hamujące działalność agroturystyczną na terenie gminy Łapsze Niżne. Pytanie miało charakter otwarty, a odpowiedziało na nie tylko sześciu respondentów. Pięciu z nich wskazało na konkurencję, a jeden – na słabe rozreklamowanie gminy.

Podsumowanie

Szansę dla drobnych gospodarstw rolnych stwarza działalność pozarolnicza. Jednym z rodzajów tej działalności, szczególnie w regionach atrakcyjnych turystycznie ze względu na walory przyrodnicze i kulturowe, jest agroturystyka. Do regionów z małymi obszarowo gospodarstwami rolnymi oraz wybitnymi walorami turystycznymi należy powiat nowotarski. Na jego obszarze znajdują się pasma górskie Pienin i Gorców, sztuczny akwen, zwany Jeziorem Czorsztyńskim, oraz liczne zabytki architektury, muzea i skanseny. Ta część Małopolski znana jest z rozwoju różnych form turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Usługi agroturystyczne szczególnie się rozwinęły nad Jeziorem Czorsztyńskim, w gminach Czorsztyn i Łapsze Niżne. Badania ankietowe przeprowadzone w tych gminach wśród właścicieli gospodarstw agroturystycznych pozwoliły poczynić pewne obserwacje i wysnuć kilka wniosków.

1. W 2014 r. w gminie Czorsztyn funkcjonowało 180 gospodarstw agroturystycznych, a w gminie Łapsze Niżne działały 72 takie gospodarstwa, co stanowiło 4% ogółu gospodarstw rolnych w tej gminie.
2. We wszystkich badanych gospodarstwach agroturystycznych w gminie Czorsztyn oraz w 65% gospodarstw w gminie Łapsze Niżne występuje żywy inwentarz.
3. Zwierzęta gospodarskie stanowią dużą atrakcję dla gości, szczególnie dla dzieci. W ponad połowie gospodarstw w gminie Czorsztyn wykorzystuje się inwentarz w działalności agroturystycznej m.in. poprzez stwarzanie turystom możliwości dokarmiania zwierząt oraz nauki dojenia krów. W gminie Łapsze Niżne turyści również mogą skorzystać z oferty dokarmiania zwierząt gospodarskich.
4. Zdecydowanie najważniejszym czynnikiem rozwoju agroturystyki na badanym obszarze są walory przyrodnicze regionu, na co wskazało aż 97,5% wszystkich respondentów.
5. Istotny element produktu agroturystycznego w badanych gospodarstwach stanowią usługi rekreacyjne.
6. Wszystkie badane gospodarstwa oferują gościom różne formy spędzania czasu wolnego. Najczęściej oferowane usługi to organizacja ognisk i grillowania (97%) oraz organizacja zimą kuligów (82%).
7. Do badanych gospodarstw przyjeżdżają różne grupy turystów, w tym rodziny, osoby starsze, grupy młodzieżowe.
8. Badane drobne gospodarstwa rolne odgrywają ważną rolę w rozwoju agroturystyki w obydwu gminach, co widać m.in. w różnorodności ofert rekreacyjnych.

Bibliografia

- Balińska, A., Sikorska-Wollak I. (2009). *Turystyka wiejska szansą rozwoju wschodnich terenów przygranicznych na przykładzie wybranych gmin*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Jalinik, M. (2002). *Agroturystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Białystok: Wydawnictwo Politechniki Białostockiej.
- Knecht, D. (2009). *Agroturystyka w biznesie*. Warszawa: C.H. Beck.
- Młynarczyk, K. (red.) (2002). *Agroturystyka*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Strategia rozwoju gminy Czorsztyn. Plan strategiczny do 2013 roku [Development strategy of the Czorsztyn District. Strategic plan till 2013]*. (2005). Maniowy. Pobrane z: <http://bip.malopolska.pl/ugczorsztyn>
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Łapsze Niżne na lata 2014–2020 [Socio-economic development strategy of the Łapsze Niżne District for the years 2014–2020]*. (2014). Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Gminy Łapsze Niżne, 6 marca. Pobrane z: <http://bip.malopolska.pl/uglapszenizne>
- Sznajder, M., Przezbórska, L. (2006). *Agroturystyka*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.06.2015

For citation – Do cytowania:

Niedziółka, A. (2015). Rola drobnych gospodarstw rolnych w rozwoju usług agroturystycznych [The role of small farms in the development of agritourism services]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 2, 17–36. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2015.2.17>